

Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme*

Birsen Şahin**

Özet: Almanya'da en büyük göçmen grubu oluşturan Türklerin sosyal entegrasyonu, son dönemde önemli politik ve sosyolojik konular arasında yer almaktadır. Kültürleşme ise yeni topluma sosyal entegrasyonun en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Çalışmada, Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin Almanya'ya sosyal entegrasyonları ele alınmaktadır ve çalışmanın temel amacını Alman kültürünü benimseme ve Türk kültürünü devam ettirme düzeyinin kuşaklararasındaki farklılıkları ve bu farklılıklar üzerinde etkili olan faktörlerin incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırma sonuçları, Türk göçmenlerin etnik kültürlerini devam ettirme ve Alman toplumun kültürünü benimseme düzeylerinin kuşaklararasında anlamlı oranda farklılaştığını göstermiştir. Demografik değişkenler ve sosyal entegrasyonunu boyutları olan kimlik, etkileşim ve sosyal-ekonomik-politik konum değişkenleri birlikte ele alındığında yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda ise kuşak değişkeninin Türk kültürünü devam ettirme ile negatif yönde ve Alman kültürünü benimseme ile de pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan görüşmelerde, kültürleşme üzerinde, kuşak değişkeninin yanı sıra Almanya'da uygulanan göç ve entegrasyon politikalarının da etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal entegrasyon, sistem entegrasyonu, asimilasyon, göç, kültürleşme.

Giriş

Avrupa ülkeleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hem ekonomik hem de altyapı açısından çok ciddi zarar görmüşlerdir. Bu ülkeler hem savaş sonrası ortaya çıkan yıkımın izlerini azaltmak hem ekonomik gelişmelerini devam ettirmek hem de ekonomik yönden bir atak gerçekleştirmek istemişler ve bunun sonucu olarak da yoğun bir iş gücüne ihtiyaç duymuşlardır. Bu ülkeler, işçi açığını gidermek için gelişmekte olan ülkelerle yaptıkları çeşitli anlaşmalarla ülkelerine geçici işçi almışlardır. Alman işçilerle birlikte göç olgusu bu ülkelerde sosyoloji ve politika alanında incelenen temel konular arasında yer almış

* Bu çalışmada TÜBİTAK tarafından desteklenen ve 26 Şubat 2007- 26 Şubat 2008 tarihleri arasında Almanya'da yapılan post-doktora araştırma projesi kapsamında elde edilen veriler kullanılmıştır.

** Yard. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü / ANKARA
birsahin@hacettepe.edu.tr

ve bu konuda çeşitli teorik perspektifler kullanılarak sosyolojik araştırmalar yapılmıştır.

Göç konusundaki çalışmalarda, özellikle uluslararası işgücü göçünü açıklamaya yönelik klasik işlevsel kuramlar, Marxçı çatışma kuramı, genel sistem kuramı gibi çeşitli göç kuramları geliştirilmiştir (Meyers 2004: 5-7). Ancak kuramsal açıdan uluslararası işgücü akımının, son döneme kadar iki genel bakış açısından çözümlenmeye çalışıldığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, modernleşme görüşü ile bir toplumsal taban bulan “denge kalkınma” modeli, ikincisi ise işgücü alan gelişmiş merkez ülkelerle, buralara işgücü veren çevre ülkeler arasındaki simetrik olmayan ilişkilere odaklanan merkez-çevre kuramıdır (Gitmez 1983: 81, Brettell 2000: 3-8). Ancak zamanla göç olgusunun inceleme alanında çeşitli değişiklikler olmuştur. Örneğin günümüzde göçmenlerin ulus-ötesi bağları (Şahin 2010a), göçmen girişimciler, etnik marketler (Şahin 2009), göçmen gençlerin eğitim ve kimlik sorunları (Şahin 2010b, Gelekçi 2009, Taşdelen vd. 2000) ve göçmenlerin geleceği (Özdemir 2005) gibi konular göç çalışmalarında ele alınmaya başlanmış ve göç, değişik konularla gündemde kalmayı başarmıştır. Göç alanındaki bu değişikliğin nedeni ise içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelere, Avrupa ülkelerine işçilerin gitme sürecinin başlangıçta geçici görülmesi, ancak bu sürecin beklendiği gibi sona ermemesidir.

Göçün devam etmesi üzerine Avrupa Ülkeleri göç alımına çeşitli sınırlamalar getirmiş, ancak bu sınırlamalar, göçmen işçilerin gelmesini engelleyememiştir. Göçmen işçiler gerek aile birleşimi gerekse farklı yollarla (kaçak giriş gibi) Avrupa'ya göçü devam ettirmişlerdir (Gitmez 1983, Krane 1979). Göçmenlerin çok küçük bir kısmı kendi ülkelerine dönmeyi tercih etmiştir¹ (Martin 1991: 13). Büyük çoğunluğu ise bu ülkelere ayrılmak yerine, eşlerini, çocuklarını da yanlarına almışlar; böylece ülkelere dönme düşüncelerine rağmen, artık ailesel bağları da olması nedeniyle, bu ülkelerde yerleşik konuma geçmişlerdir ve onlar için bu ülkeler ikinci bir memleket durumuna gelmiştir. “Aile birleşmesi göçmen işçilerin kalıcılaşmasında dönüm noktasıdır.” (Toksöz 2006: 31). Bunu aldıkları vatandaşlıklarla ve edindikleri mülklerle de sağlamlaştıran göçmenlerin artık geçici olmadıklarının görülmesi üzerine gerek sosyologlar gerek ekonomistler gerek siyaset bilimciler gerekse psikologlar için göç olgusunun çalışılacak bir başka alanı ortaya çıkmıştır: *Entegrasyon*.

Göçmenlerin yaşadıkları sorunlar ve içinde buldukları ülkeyle bütünleşmeleri konusunda yapılan çalışmalarda, başlangıçta göçmenlerin içinde buldukları topluma uymaları anlamındaki “adaptasyon” kavramı kullanılmıştır. Günümüzde ise göçmenlerin yeni kültüre uyum sağlamalarının yanı sıra etnik kültürlerini de devam ettirebilmelerini içeren “entegrasyon” kavramı

tercih edilmeye başlanmıştır. Çünkü: aynı ülkenin sınırları içinde yaşayan bu kültür grupları ile kurulan iletişim de kültürlerarası özellik taşımakta (Kartari 2006: 12) ve farklı kültürlerin hem kendilerini korumak hem de yeni toplumla bir arada yaşamak istediklerinde bunu sağlamak için entegrasyondan başka bir yol yoktur (Bilgin 2007: 265). Genel olarak sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon perspektifinden ele alınmakta olan entegrasyon, farklı çalışmalarda farklı boyutlarla da değerlendirilmektedir. Son dönemde kullanılan, sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon ayırımına dayanan teorilerden biri Esser'in (2000: 56-58) "sosyal entegrasyon teorisi"dir.

Almanya'da yaşayan göçmenlerin sosyal entegrasyonu konusunda çalışmalar yapan ve bu konuda sosyal entegrasyon teorisi oluşturan Esser'e (2000: 56-61) göre, kimlik, kültürleşme, etkileşim ve sosyal-ekonomik-politik konum sosyal entegrasyonu oluşturan boyutlardır. Bu boyutlar, kuşaklar ilerledikçe daha çok asimilasyona yaklaşacaktır.

Bu çalışmada Avrupa Ülkeleri içinde en yoğun işçi göçü alan Almanya'da yaşayan ve bu ülkedeki en kalabalık göçmen grubunu oluşturan Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonları ele alınmaktadır.² Günümüzde, Almanya'da yaşayan yaklaşık 2.700.000 Türkün Almanya'ya entegrasyonu sosyolojik, siyasi ve ekonomik açıdan önemli bir konudur.

Esser'in sosyal entegrasyonun boyutlarından biri olan kültürleşme unsuruna yoğunlaştığımız bu çalışmada³, Esser'in teorisine benzer olarak, kuşaklar arttıkça Alman kültürünü benimseme düzeyinin artacağı ve Türk kültürünü devam ettirme düzeyinin düşeceğini, böylece daha çok asimilasyona yaklaşacağını iddia etmekteyiz. Ancak, Esser'in aksine, bu durumun doğal bir sonuç olmadığı ve gerek yasal düzenlemeler ve gerekse politik duruşların da bu süreci etkilediğini düşünmekteyiz. Çünkü Avrupa'da, özellikle çok kültür-lülük ve entegrasyon adına önemli adımlar atılan Hollanda'da, göçmenlere yönelik düzenlemelerin değiştirilmesi ve bazı hakların kısıtlanmasına benzer uygulamalar Almanya'da da başlatılmıştır. Bu durum, Türk göçmenler arasında, liberal yaklaşımın gittikçe azaldığı yönünde yorumlanmış ve yeni göç yasası çeşitli tepkilere neden olmuştur. Almanya'da uygulanan göç politikaları gibi entegrasyon politikaları da son dönemde göçmenler arasında tepkilere neden olmaktadır. Özellikle Türkçenin çeşitli yerlerde kullanımını yasaklanmaya başlanması, Türkçe derslerinin zorunlu ve kredili ders grubundan çıkarılması ve kimi yerlerde kaldırılması gibi Türk göçmenlerin Almanya'ya daha çabuk entegre olması amacıyla uygulanan entegrasyon politikaları, çoklu entegrasyondan ziyade asimilasyon politikalarına daha yakın özellikler göstermesi nedeni ile eleştirilmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın temel araştırma problemlerini; (1) Türk kültürünü devam ettirmenin kuşaklar arasında farklılaşım/farklılaşmadığı, (2) Alman

kültürünü benimsemenin kuşaklar arasında farklılaşp/farklılaşmadığı, (3) bu farklılıkların ne yönde olduğu, (4) yasal düzenleme-politik duruş ve diğer faktörlerin bu farklılıkların üzerinde etkisinin olup/olmadığı oluşturmaktadır.

Sistem Entegrasyonu ve Sosyal Entegrasyonun Bir Boyutu Olarak Kültürleşme

Bu çalışmada entegrasyon kavramı, sosyal entegrasyon bağlamında incelenmektedir. Entegrasyon 19. yüzyıldan itibaren sosyolojinin ilgi alanlarından biridir. Bu konuda Durkheim'in (1986) sosyal uyum, sosyal çözülme ve uyumsuzluk konusundaki görüşleri entegrasyon alanındaki çalışmalara temel oluşturmuştur. Entegrasyon konusuyla ilgilenen Weber (1970) ise konuya, dahil etme (inclusion) ve dışlama (exclusion) bağlamında yaklaşmıştır. Ancak bu konuda günümüzdeki entegrasyon ve sistem entegrasyonu çalışmalarını önemli ölçüde etkileyen daha çok Parsons'un (1951) sosyal düzen konusundaki düşünceleridir. Sosyal düzen konusu üzerine odaklanan Parsons, sosyal sistemin alt sistemlerini belirlemiş ve sistemler arasındaki denge üzerinde yoğunlaşmıştır. Sosyal sistemin uyumu üzerinde duran Parsons'un çalışmasında da bu konuda araştırma yapan fonksiyonalist bakış açısına sahip diğer sosyologların çalışmalarında da çatışma konusu üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu nedenle devam eden çalışmalarda, çatışma teorisyenleri özellikle toplumsal yaşam alanındaki çatışma kavramına yoğunlaşmışlardır. Ancak yapılan çalışmalarda uyum ve çatışma ikililiği, entegrasyon konusuna tek boyutlu bir yaklaşım getirdiği için sosyal durumu açıklamakta zaman zaman yetersiz kalmış ve farklı bir bakışa ihtiyaç duyulmuştur.

Makro ve mikro bakış açısını birleştiren ve entegrasyon konusundaki çalışmalara önemli bir katkı sağlayan sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon ayrımını yapan Lockwood (1964), günümüzdeki entegrasyon çalışmalarını etkilemiştir. Özellikle Habermas (1984), Esser (2000) gibi entegrasyon konusunda önemli çalışmaları olan bilim adamlarını etkileyen Lockwood'un sistem ve sosyal entegrasyon konusundaki ayrımı, entegrasyonun farklı boyutlarının ön plana çıkarıldığı çalışmalarda ele alınmıştır.

Bu çalışmada, özellikle Almanya'daki göçmenlerin entegrasyonu konusunda araştırmalar yapan Esser'in 'sistem entegrasyonu' ve 'sosyal entegrasyon' ayrımı temel alınmakta, ancak sosyal entegrasyonun gerçekleşme şekli konusunda Esser'e eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşılmaktadır.

Esser'e (2000: 56-66) göre sistem entegrasyonu, göç alan ülkede, yeni üyeler ile yerleşik üyeler ve gruplar arasında çok büyük bir gerilim olmadan göçmenlerin topluma dahil edilmesidir. Bu bağlamda göçmenler özellikle çalışma yaşamına buldukları katkıdan ve vergi ödemelerinden dolayı ekonomik yapıda yer almaktadırlar. Topluma yeni katılan üyeler bir işte çalıştık-

ları, ekonomiye katkıda buldukları, vergilerini ödedikleri ve yasalara uygun davrandıkları sürece sisteme entegre olmuşlardır. Bu üyelerin çok iyi dil bilmeleri ya da içinde buldukları toplumun kültür ve geleneklerine uyum sağlamaları ya da bu toplumun üyeleri ile bağlantı kurmaları ve etkileşim içinde olmaları da gerekmemektedir. Dil bilmeden ve iletişimde bulunmadan da bu göçmenler toplum içinde sistemle uyumlu olarak yaşamlarını devam ettirebilmektedirler. Fakat sistem entegrasyonundan farklı olarak, sosyal entegrasyon göçmenlerin yeni topluma entegre olmasını sadece ekonomi kurumu ya da yasal sorumluluklar açısından değil, diğer alanları da kapsayacak şekilde ele almaktadır. Esser, sosyal entegrasyon alanını dört boyutta belirler: kültürleşme (acculturation), sosyo-ekonomik-politik konum⁴ (placement), etkileşim (interaction) ve kimlik (identity). Sosyal entegrasyon bu dört boyuta ve bunlar arasındaki etkileşime bağlıdır. Bu dört boyut ise kısaca şu şekilde tanımlanabilir. *Kültürleşme*, gelenekler, dil gibi çeşitli konularda yeni toplumun kültürü ile etnik kültürün etkileşimidir. Sosyal-ekonomik-politik konum, topluma yeni katılan bireyin sosyal, ekonomik ve politik konumu ve haklarını içermektedir. *Etkileşim*, topluma yeni katılan üyelerin kendi toplumu ve yeni toplumun üyeleri ile olan etkileşimlerini içermektedir. *Kimlik* ise kişinin toplumsal yaşam içinde kendisini nereye ait hissettiği bağlamında ele alınmakta ve kişi tarafından duygusal anlamda oluşturulduğu için de sosyal kimlik kavramına yakın bir anlam taşımaktadır.

Esser'e (2000: 58-61) göre bu dört boyutun gerçekleşme biçimine göre de entegrasyonun dört farklı biçimi ortaya çıkmaktadır. Bunlar, etnik kültüre uyumun baskın olduğu durum 'segrasyon', yeni kültüre uyumun baskın olduğu durum 'asimilasyon', her iki kültüre de uyumun olduğu durum 'çoklu entegrasyon' ve her iki kültürün de reddedildiği durum 'marjinalleşme'dir. Ona göre, sosyal entegrasyon bunlardan daha çok asimilasyon ve segrasyon şeklinde görülmektedir.

Sosyal entegrasyonun boyutlarından biri olan ve sosyolojik, antropolojik ve psikolojik çalışmalarda ele alınan kültürleşme, özellikle son dönemde göç çalışmalarında entegrasyon bağlamında incelenmeye başlanmıştır. İki farklı toplumun üyeleri bir araya geldiği zaman kültürel alanda yaşanan değişimleri içeren kültürleşmede, yaşanan bu değişim iki boyutta ele alınmaktadır. Bunlardan tek boyutlu kültürleşmede göçmenin sadece kendi kültürünü devam ettirmesi ya da sadece yeni kültüre uyum sağlaması söz konusudur, iki boyutlu kültürleşmede ise göçmenin her iki kültüre ait unsurları bir arada devam ettirmesini içeren bir yapı vardır. Bu bağlamda bazı çalışmalarda kültürleşme konusunda bu iki farklı düşünce, tek boyutlu model ve iki boyutlu model olarak teorileştirilmiştir (Berry 1992, 1997, Berry vd. 1997) ve göçmenlerin kültürel entegrasyonu konusunda çok sayıda araştırma yapılmıştır.

ve sonuçları Esser'in çalışmasındakine benzer olarak, entegrasyon, asimilasyon, segrasyon ve marjinalleşme bağlamında yorumlanmıştır (Andriessen vd. 2002, Arends-Toth vd. 2003, Colic-Peisker vd. 2003, Van de Vijver vd. 1999, Squire, 2005, Quarasse vd. 2004, Van de Vijver vd. 2001, Zagefka vd. 2002, Zick vd. 2001).

Araştırma Hipotezleri

Sosyal entegrasyonun boyutlarından biri olan kültürleşmenin entegrasyon şeklinde gerçekleşmesi için, göçmenin etnik kültürünü koruması ve devam ettirmesinin yanı sıra yeni toplumun kültürünü benimseme düzeyinin de artması gerekmektedir ve bu ikinci, üçüncü ve sonraki kuşaklara doğru gittikçe artacaktır. Bu bağlamda da üçüncü kuşak ve sonrasında ev sahibi toplumun kültürünü benimseme düzeyinin yükselişi ile göçmenlerin sosyal entegrasyon düzeyleri de yükselecektir. Ancak, yeni toplumun kültürünü benimseme düzeyi atarken, etnik kültürü devam ettirme düzeyi 1. kuşaktan 2. ve 3. kuşağa doğru gittikçe azalacak ve böylece genel olarak göçmenler kültürleşme açısından değerlendirildiğinde, 1. ve 2. kuşak göçmenlerden sonraki kuşaklarda entegrasyondan çok asimilasyona doğru bir gidiş görülecektir. Çalışmanın teorik çerçevesi Esser'in yukarıda açıklanan sosyal entegrasyon düşüncesine dayandırılan araştırmanın hipotezleri şunlardır:

Kültürleşmenin sosyal entegrasyonun diğer boyutları ile arasındaki ilişkiye ilişkin hipotezler:

H0: Sosyal entegrasyonun boyutlarından olan kültürleşme ile kimlik değişkeni arasında ilişki yoktur.

H1: Sosyal entegrasyonun boyutlarından olan kültürleşme ile kimlik değişkeni arasında ilişki vardır.

H0: Sosyal entegrasyonun boyutlarından olan kültürleşme ile etkileşim değişkeni arasında ilişki yoktur.

H1: Sosyal entegrasyonun boyutlarından olan kültürleşme ile etkileşim değişkeni arasında ilişki vardır.

H0: Sosyal entegrasyonun boyutlarından olan kültürleşme ile sosyo-ekonomik-politik konum değişkeni arasında ilişki yoktur.

H1: Sosyal entegrasyonun boyutlarından olan kültürleşme ile sosyo-ekonomik-politik konum değişkeni arasında ilişki vardır.

Kültürleşmenin kuşaklar arasında farklılaşmasına ilişkin hipotezler:

H0: Yeni toplumun kültürünü benimseme düzeyi kuşaklar arasında farklılaşmamaktadır.

H1: Yeni toplumun kültürünü benimseme düzeyi kuşaklar arasında farklılaşmaktadır.

H0: Etnik kültürü devam ettirme düzeyi kuşaklar arasında farklılaşmamaktadır.

H1: Etnik kültürü devam ettirme düzeyi kuşaklar arasında farklılaşmaktadır

Göçmen yasası ve entegrasyon politikasına ilişkini hipotezler:

H0: Uygulanan göçmen yasası ve entegrasyon politikalarının, kültürleşme üzerinde etkisi yoktur.

H1: Uygulanan göçmen yasası ve entegrasyon politikalarının, kültürleşme üzerinde etkisi vardır.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Almanya'ya göçün ilk başladığı yıllarda (1960'lı yıllarda) 2.700 olan Türk nüfusu 1970'li yıllarda çok hızlı bir artışla 469.200'e ulaşmıştır. Bu rakamlar 1980'li yıllara kadar artmaya devam etmiş ancak 1990'lı yıllardan itibaren Türklerin nüfus artış hızlarında % 4-5'lik bir düşme yaşanmıştır (Federal İstatistik Dairesi Verileri, Tuna vd. 1966: 88). Türk nüfusundaki artış hızı günümüzde çok yavaş olmasına rağmen hala Almanya'da yaşayan en yoğun nüfusa sahip göçmen grubunu Türkler oluşturmaktadır. Çalışmada Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonu kültürleşme bağlamında Frankfurt ve Duisburg evreninde incelenmektedir. Günümüzde toplam nüfusu 675.000 olan Frankfurt'ta 35.500, toplam nüfusu 503.700 olan Duisburg'ta ise 51.100 Türk yaşamaktadır (Statistisches Bundesamt Deutschland, 2005, [www.frankfurt.de/sixcms/detail.php?id=437171&_ffmpar\[_id_inhalt\]=258871](http://www.frankfurt.de/sixcms/detail.php?id=437171&_ffmpar[_id_inhalt]=258871)). Araştırmaya daha fazla şehir dahil edilmesi düşünülmüş, ancak gerek araştırmanın maddi destek miktarı gerekse de araştırma için belirlenen sürenin kısıtlı olması gibi gerekçelerden dolayı çalışmanın evreni iki şehirle sınırlandırılmıştır. Frankfurt ve Duisburg'un evren olarak seçilmesinin gerekçeleri şu şekilde özetlenebilir:

- Frankfurt çok kültürlü bir yapıya sahiptir ve burada 15'ten fazla göçmen grubu yaşamaktadır. Özellikle Avrupa'nın ekonomi merkezi olarak görülen Frankfurt'a sırf bu nedenle yerleşmiş ve bankacılık sektörü başta olmak üzere farklı alanlarda çalışan göçmen nüfus yoğundur. Duisburg'ta⁵ farklı göçmen grupları olmasına rağmen bu oran Frankfurt'taki kadar yoğun değildir, ayrıca burada diğer göçmen gruplara göre Türk nüfusu Frankfurt'tan daha yoğundur.

- Frankfurt'ta belirgin Türk mahalleleri olmamasına rağmen, Duisburg'da Türklerin daha yoğun olduğu mahalleler vardır.⁶

Böylece çalışmada Almanya'da çok sayıda farklı göçmen grupların yaşadığı alanlardaki Türk göçmenlerle, Türklerin daha yoğun yaşadıkları alanlardaki Türk göçmenlerin yaşamlarını örneklendirebilecek Frankfurt ve Duisburg gibi iki şehir evren olarak seçilmiştir.

Örneklem seçiminde ise evren hacminin geniş olması, Türklerin adres bilgilerine özel yaşamın ve bilgilerin gizliliği nedeniyle ulaşılamaması ve evrendeki Türk göçmenlerin yaşadıkları yerlerin birbirlerine mesafelerinin uzak olması nedeniyle, çalışmada tesadüfi örnekleme yönetimi kullanılamamıştır. Evren içerisinde özellikle çalışmanın amacına uygun olarak belirli kümelerin olması nedeniyle, küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Evren cinsiyet, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler ile çalışma durumu açısından kümelendirilmiş ve çalışmanın maddi ve zamansal olanakları dâhilinde yapılan örneklem hesaplaması sonucunda örneklem grubu için 382 kişiye ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak Mayıs 2007- Ocak 2008 tarihleri arasında anket uygulaması sırasında yaşanan; katılımcılara ulaşma sorunu, katılımcıların iş saatleri içinde ankete gerekli zamanı ayıramamaları ve anketi yarıda bırakmak zorunda kalmaları gibi nedenlerle toplam 250 kişiye anket uygulanmış, 50 kişiyle de birebir (yüz yüze) görüşme yapılmıştır⁷.

Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Türk göçmenlerin Almanya'ya entegrasyonunun kültürleşme bağlamında ele alındığı çalışmada nicel ve nitel metod bir arada kullanılmıştır. Nicel araştırmalarda temel olan epistemolojik sayıtlılar, pozitivist epistemolojiye vurgu yapmakta ve nesnel ölçütlerde kapalı uçlu sorularla toplanan verilere ve ilişki analize daha açık bir yapı sergilemektedir. Nicel çalışmalarda araştırmacılar daha önceki çalışmalardan da faydalanarak oluşturduğu sorular kapsamında bilgi topladığı için nicel çalışmalarda daha çok soyutlanmış bilgiler toplanır ve görüşülen kişilerin yaratıcılığından ve orijinal verilerinden bir adım uzaklaşılır. Nitel araştırmalarda ise epistemolojik vurgu hem araştırmacının hem de görüşülen kişilerin orijinal düşüncelerine ve yaratıcı verilerine açık bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle hem genel ve soyuta ilişkin verilerin toplanması hem de orijinal ve yaratıcı verilerin gözden kaçırılmaması amacıyla çalışmada nicel veri toplama tekniklerinden anket ve nitel veri toplama tekniklerinden görüşme tekniği kullanılmıştır.

Çalışmanın nicel boyutunu oluşturan anket soruları 3 ölçek ve sosyodemografik sorulardan oluşturulmuştur.

Kullanılan ölçeklerden ilki, Berry'nin kültürleşmeyi ölçmek için geliştirdiği ve Bongard ve diğerleri (2007) tarafından Almanya'da yaşayan göçmenlerle ilgili çalışma yapmak için Almanca olarak yeniden düzenlenen, 'Kültürleşme Ölçeği'dir. Kültürleşme ölçeğinde, iki farklı kültürün etkileşimi sonucunda

ortaya çıkan “yeni kültürü benimseme” ve “etnik kültürü devam ettirme” ye ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bunlardan yeni kültürü benimseme Alman kültürünü benimseme şeklinde 10 ifadeye dönüştürülmüştür. Bu ifadeler Alman kültürünü benimseme, Alman medyasını takip etme, Alman geleneklerini kabul etmeye ilişkindir. Etnik kültürü devam ettirme ise Türk kültürünü devam ettirme şeklinde 10 ifadeye dönüştürülmüştür. Bunlar Türk kültürünü benimseme, Türk medyasını takip etme ve Türk geleneklerine bağlılığa ilişkindir. Kısaca kültürleşme konusunda veri toplamak için kullanılan ölçekte toplam 20 ifade bulunmakta ve bunların yanıtları, “kesinlikle katılmıyorum”dan, “kesinlikle katılıyorum”a doğru yedi seçenek içermektedir. Ölçeğin Bongard ve diğerlerince yapılan güvenilirlik testi sonucunda cronbach alpha değerleri 0.80'nin üzerinde bulunmuştur. Bu çalışmada yapılan güvenilirlik testi sonucunda da yine cronbach alpha değerleri 0.80'nin üzerinde bulunmuştur.

İkincisi göçmenlerin toplum içindeki diğer bireylerle etkileşimlerini ölçmek için kullanılan ve Van Dick vd.nin (2004) geliştirdiği ‘İletişim Ölçeği’dir. Söz konusu iletişim ölçeği ile göçmenlerle yerli halkın iletişimlerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. “Türklerle iletişim” içeren 6 ifade yer almaktadır. Bu ifadeler Türk akrabalar, Türk komşular, Türk çalışma arkadaşları, Türk arkadaşlar ve bunlarla görüşme sıklığına ilişkindir. “Almanlarla iletişim” için ise Alman akrabalar, Alman komşular, Alman çalışma arkadaşları, Alman arkadaşlar ve bunlarla görüşme sıklığına ilişkin 6 ifade yer almaktadır. Kısaca Almanya’da göçmenlerle ilgili yapılan araştırma için Almanca olarak hazırlanan “Etkileşim Ölçeği”nde 12 ifade bulunmakta ve yanıtlar “kesinlikle katılmıyorum”dan, “kesinlikle katılıyorum”a doğru beş seçenek içermektedir. Van Dick ve diğerlerinin ölçek için yaptıkları güvenilirlik testi sonucunda cronbach alpha değerleri 0.85’ten yüksek bulunmuştur. Bu çalışmada yapılan güvenilirlik testi sonucunda cronbach alpha değerleri 0.80’den yüksek bulunmuştur.

Sonuncu ölçek ise kişinin kendisini nereye ait hissettiği ve nasıl tanımladığını ölçmek için Doosje, Ellemers ve Spears’in (1995: 410-436) geliştirdiği ‘Sosyal Kimlik Ölçeği’dir. Orijinali İngilizce olan “Sosyal Kimlik Ölçeği”nde “Türk kimliği”i için 4 ve “Alman kimliği”i için de 4 ifade yer almaktadır. Toplam 8 ifadenin olduğu ölçekte yanıtlar “kesinlikle katılmıyorum”dan, “kesinlikle katılıyorum”a doğru beş seçenek içermektedir. Ölçeğin Doosje ve diğerleri tarafından yapılan güvenilirlik testi sonucunda cronbach alpha değerleri 0.80’den yüksek bulunmuştur. Bu çalışmada Almanya’da yaşayan göçmen Türklerle yapılacak çalışma için Almancaya uyarlanan ölçeğin yapılan güvenilirlik testi sonucunda cronbach alpha değerleri 0.75’in üzerinde bulunmuştur.

Ankette yer alan sosyo-demografik sorular ise cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, vatandaşlık ve gelir gibi konular içermektedir.

Çalışmada kullanılan bu ölçekler, anket ve görüşme soruları özellikle bazı 3. kuşak göçmenlerin Türkçelerinin yeterli olmaması ve araştırma sorularının doğru anlaşılması/yanıtlanabilmesi için Türkçe ve Almanca olarak iki dilde hazırlanmıştır. Bu aşamada üniversite mezunu ve sosyal bilimlerle uğraşan Almanya doğumlu üç Türk göçmene birbirinden bağımsız olarak anketi Türkçeye çevirmeleri istenmiş ve daha sonra da Türkçeden Almancaya çevirmeleri istenmiştir. Bu aşamadan sonra konuda uzman olan 2 kişiden de eldeki çeviriler üzerinde son düzenlemenin yapılması istenmiştir. Bu şekilde Türkçe ve Almanca olarak iki dilde hazırlanan ankette dilden kaynaklı olabilecek hataların asgariye indirilmesi hedeflenmiştir.

Araştırmada anket uygulamasından elde edilen nicel verilerin analizleri SPSS'te betimsel ve ilişkisel olmak üzere iki grupta gerçekleştirilmiştir. Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonlarının kültürleşme bağlamında ele alındığı çalışmanın betimsel kısımda, sosyo-demografik soruların analizi frekans tabloları şeklinde yapılmıştır. Çalışmanın ilişkisel kısmında ise kültürleşme ile kimlik, etkileşim ve sosyo-ekonomik-politik konum değişkenleri arasındaki ilişki korelasyon ile kültürleşmenin kuşaklar arasında farklılaşıp/farklılaşmadığı One Way Anova ile analiz edilmiştir. Kültürleşme üzerinde etkili olabilecek diğer değişkenlerin de incelenmesi için, demografik değişkenler, sosyal entegrasyonun diğer boyutlarını oluşturan kimlik ve etkileşim birlikte ele alınarak hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır.

Araştırmanın nitel boyutu için kullanılan görüşme soruları ise Almanya'nın geçmişte ve bugün uyguladığı entegrasyon politikaları ve bunlar hakkındaki düşünceler, kendini Almanya'ya ait hissetme, Almanya'daki eğitim sistemi ve Türk çocuklarının eğitimi konusundaki düşünceler, Almanca ve Türkçenin kullanımı, Almanya'da yaşanan zorluklar ve yeni geliştirilebilecek entegrasyon politikaları konusundaki önerileri içeren açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. 50 kişi ile yapılan görüşmeler en az 20 en çok 40 dakika sürmüştür.

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizinin sistematik biçimde yapılması hedeflenmiş ve bu amaçla da nitel veri analizinde güvenilirliği arttırıcı yönde katkısı bilinen ve bir nitel veri analiz programı olan Nvivo8 kullanılmıştır. Görüşülen her bir katılımcının görüşmelerini içeren ses kayıtları deşifre edilerek bilgisayara aktarılmıştır. Daha sonra görüşme formunda yer alan her bir soru temel kategoriler olarak düşünülmüş ve bu sorular Nvivo8 programında veriler satır satır (line-by-line) analiz edilerek kategorilere yerleştirilmiştir. Bu sorularda yer alan verilerden de benzer ifadeler ya da sözcükler alt kategoriler olarak kodlanmıştır. Bu şekilde katılımcıların orijinal ifadeleri ve yorumları doğrudan alt kategorilerin oluşturulmasında kullanılmış ve nitel yöntemin orijinal ve yaratıcı etkisinden bu çalışmada yararlanılmıştır. Glaser ve Strauss (1967: 265), bu şekilde verilerden hareketle kodlama süreci 'in-vivo' kodlama olarak adlandı-

ılmaktadır. Kategoriler altında oluşturulan alt kategoriler de oluşturulduktan sonra, ilk düzey kategoriler ve alt kategoriler yeniden düzenlenerek kategorileştirme işlemi tamamlanmıştır. Son aşamada ise kategoriler çalışmanın hipotezlerine uygun başlıklar altına alınmış ve nicel verilerde belirsiz kalan yerlerin açıklanmasında ve desteklenmesinde kullanılmıştır.

Araştırma Bulguları

Sosyo-Demografik Bulgular

Birinci (%32), ikinci (%45) ve üçüncü (%23) kuşaktan oluşan katılımcıların, %67'sini erkek, %33'ünü ise kadınlar oluşturmaktadır. %66'sı evli, %30'u bekar, %3'ü boşanmış ve %1'i ise partneri ile birlikte yaşayan örneklem grubunun Tablo 1'de de görüleceği üzere yaş dağılımları şu şekildedir: Katılımcıların %27.2'si 40-49, %19.7'si 30-39, %19.2'si 14-19, %18.4'ü 20-29 yaş grubunda, %5.4'ü ise 60 yaş ve üzerindedir.

Almanya'da, genel nüfusa göre eğitim düzeyi günümüzde de hâlâ oldukça düşük olan Türk göçmenlerin bu durumu çalışmanın örnekleme de yansımasıyla birlikte, Tablo 1'den de görüleceği üzere, üçüncü kuşak gençler arasında eğitim düzeyinin gittikçe yükselmesi dikkat çeken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların gelir düzeyine bakıldığında bunların büyük oranda 1500–2199 (%40) ve 800–1499 Euro arasında (%32) gelire sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Özellikleri⁸

	Frekans	Yüzde
Yaş grubu		
14–19	46	19,2
20–29	44	18,4
30–39	47	19,7
40–49	65	27,2
50–59	24	10,0
60 ve üzeri	13	5,4
Toplam	239	100,0
Cevapsız	11	
Eğitim Düzeyi		
Grundschule (ilkokul 1–4 sınıf)	71	29,3
Sonderschule (Öğrenme zorluğu olanlar ilkokulu 5–9 sınıf)	3	1,2
Hauptschule (Temel okul 5–9 sınıf)	32	13,2
Realschule (Ortaokul 5–10 sınıf)	28	11,6
Berufschule (Meslek Okulu 11–13 sınıf)	17	7,0
Gymnasium (Lise 5–13 sınıf)	55	22,7
Universite	29	12,0
Diplomasız	7	2,9
Toplam	242	100,0
Cevapsız	8	
Mesleki durum		
İşveren	64	26,6
Çalışan	118	49,0
Öğrenci	46	19,1
İşsiz	13	5,4
Toplam	241	100,0
Cevapsız	9	
Vatandaşlık		
Türk Vatandaşı	150	60
Alman Vatandaşı	90	36
Çifte Vatandaş	10	4
Toplam	250	100
Gelir		
800–1499 Euro	80	32
1500–2199 Euro	100	40
2200–2999 Euro	30	12
3000 + Euro	40	16
Toplam	250	100

Sosyal Entegrasyona İlişkin Bulgular

Bu bölümde, sosyal entegrasyonun 4 boyutuna ilişkin betimsel bilgiler ve sosyal entegrasyonun boyutları arası ilişkisine ait bulgular yer almaktadır.

Sosyal entegrasyonun 4 boyutuna ilişkin yapılan betimsel analize göre (Tablo 2), Türk göçmenler arasında Türk kültürünü benimseme düzeyi (M=4,5), Alman kültürünü benimseme düzeyinden (M=3,6) yüksektir. Yine benzer şekilde Türk kimliğini benimseme düzeyi (M=4,3), Alman kimliğini benimseme düzeyinden (M=2,8) daha yüksektir. Türk göçmenler arasında Almanlarla iletişim oranı oldukça yüksek olmasına rağmen (M=3,3), Türklerle iletişim bundan daha yüksektir (M=4,2).⁹

Tablo 2: Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonlarının (Betimsel İstatistiksel) Özellikleri

Sosyal Entegrasyonun Boyutları	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
Alman kültürünü benimseme	250	,80	5,80	3,6	,99
Türk kültürünü devam ettirme	250	1,58	6,67	4,5	,95
Türk kimliği	250	1,75	5	4,3	,70
Alman kimliği	250	1	5	2,8	,83
Türklerle iletişim	250	2	9,33	4,2	,74
Almanlarla iletişim	250	1	5	3,3	,74

Sosyal entegrasyonun boyutları¹⁰ olan kültürleşme, kimlik, etkileşim ve sosyal-ekonomik-politik konum arasındaki ilişki korelasyon testi aracılığıyla incelendiğinde ise (Tablo 3), Alman kültürünü benimseme ile Türk kültürünü devam ettirme ve Türk kimliği arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Alman kültürünü devam ettirme ile Alman kimliğini benimseme ve Almanlarla iletişim arasında ise pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Alman kültürünü benimseme ile sosyal-ekonomik-politik konum boyutu arasındaki ilişkiye bakıldığında ise Alman kültürünü benimseme ile eğitim, meslek ve gelir değişkeni arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Tablo 3: Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonlarının Boyutlar Arası Korelasyon Analizi

Sosyal Entegrasyonun Boyutları	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Alman kültürünü benimseme									
2. Türk kültürünü devam ettirme	-,402**								
3. Türk kimliği	-,229**	,637**							
4. Alman kimliği	,419**	-,335**	-,220**						
5. Türklerle iletişim	-,104	,461**	,403	-,059					
6. Almanlarla iletişim	,491**	-,163**	,027	,444**	,092*				
7. Eğitim	,23**	-,28**	-,26**	,14*	,14*	,07			
8. Meslek	,18**	,14*	,13*	,04	,24**	,27**	,16**		
9. Gelir	,19**	,02	,13*	,03	,17**	,24**	,09	,62**	
10. Vatandaşlık	,05	,05	,04	,09	-,00	,03	,09	-,01	,04

Vatandaşlık değişkeni, Türk vatandaşlığı=1, Alman vatandaşlığı=0, çifte vatandaşlık=0, meslek çalışanlar=0, çalışmayanlar=1 olarak yeniden kodlanmıştır.

*: $p < .05$, **: $p < .01$, ***: $p < .001$

Türk kültürünü devam ettirme değişkeninin diğer boyutlarla arasındaki ilişkiye bakıldığında ise, Türk kültürünü devam ettirme ile Türk kimliğini benimseme ve Türklerle iletişim arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmasına rağmen Türk kültürünü devam ettirme ile Alman kültürünü benimseme, Alman kimliğini benimseme ve Almanlarla iletişim arasında negatif yönde ve anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca, Türk kimliğini devam ettirme ile eğitim arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki, meslek ile pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır. Bir başka ifade ile eğitim düzeyi yükseldikçe Türk kültürünü benimseme düzeyi düşmekte, herhangi bir işte çalışanlardan çalışmayanlara doğru gidildikçe ise Türk kültürünü benimseme düzeyi yükselmektedir. Bu sonuçlar Esser'in (2000: 59-61) çalışmasında belirttiği, eğitim düzeyinin yükselmesinin etnik kültürü benimseme düzeyini azaltacağı sonuçları ile benzerdir. Bu durumun nedeninin eğitimin yeni kültüre uyum sağlamayı kolaylaştırması ve yeni sosyal çevreye katılımın artması ile etnik kültüre alternatif yaşam alanlarının keşfi ile ilgili olduğu söylenebilir. Özellikle yeni toplumsal yaşamda kabul görme ve kendini oraya ait hissetme gibi durumlar Esser'e (2000: 59-61) göre daha çok eğitim ve uzmanlık gerektiren

mesleki uğraşlarla sağlanmaktadır. Yeni toplum eğitim düzeyi yüksek ve uzmanlık gerektiren alanlarda çalışan göçmenleri daha kolay benimsemekte ve kendilerinden biri gibi davranmaktadırlar. Bu ise çalışma durumunun ve eğitim düzeyinin yükselmesinin etnik kültürü benimseme üzerinde olumsuz etkisi ile sonuçlanabilmektedir.

Kültürleşmenin Kuşaklar arası Karşılaştırması ve Kültürleşmeyi Etkileyen Faktörler

Burada çalışmanın temel amacını oluşturan, kültürleşmenin kuşaklar arasında farklılık gösterip/göstermediği ve bu farklılığın hangi yönde olduğu, One-Way Anova analizi ile kuşak değişkeni dışında kültürleşme üzerinde etkili olabilecek diğer değişkenler ise regresyon analizi ile incelenmiştir. Ayrıca kültürleşmenin (kuşaklar arası da dâhil olmak üzere) nasıl değiştiğine ilişkin olarak görüşmelerden elde edilen veriler, gerekli yerlerde alıntılarla kullanılmıştır.

Kültürleşmenin Kuşaklar arası Karşılaştırması:

Alman kültürünü benimseme ve Türk kültürünü devam ettirme düzeyinin kuşaklar arası karşılaştırması One-way analiz tekniği ile yapılmış (Tablo 4) ve Türk kültürünü devam ettirme düzeyinin kuşaklar arasında yüksek bir anlamlılık düzeyinde ($p < 0,001$) farklılaştığı görülmüştür. Bir başka ifadeyle 1. kuşak Türk göçmenlerden ($M=5$), 2. kuşak ($M=4,4$) ve 3. kuşak göçmenlere ($M=4,1$) doğru gittikçe Türk kültürünü devam ettirme düzeyi düşmektedir.

Tablo 4: One-Way Analizi İle Türk Kültürü ve Alman Kültürünün Kuşaklar arası Karşılaştırması

Bağımlı Değişkenler	1. Kuşak	2. Kuşak	3. Kuşak	F (df)
	(n=57)	(n=111)	(n=82)	
	MSD	MSD	MSD	
Türk Kültürünü devam ettirme	5.096	4.4.89	4.1.1	16.65 (2,249)***
Alman Kültürünü benimseme	3.3. 15	3.6.09	3.6.09	3.20 (2, 249) *

* $p < ,05$, *** $p < ,001$.

Alman kültürünü benimseme düzeyi de kuşaklar arasında anlamlı düzeyde ($p < 0,05$) farklılaşmıştır. Bir başka ifadeyle, 1. kuşak Türk göçmenlerden ($M=3,3$), 2. kuşak göçmenlere doğru gittikçe Alman kültürünü benimseme düzeyi yükselmektedir ($M=3,6$). 3. kuşak göçmenlerde ise Alman kültürünü benimseme düzeyi 2. kuşakla aynı düzeydedir ($M=3,6$).

Katılımcılarla yapılan görüşmeler de bunu destekler niteliktedir. 62 yaşındaki 1. kuşak emekli işçi Mehmet Bey ne kadar uzun süre Almanya'da yaşarlarsa yaşasınlar kendilerini hâlâ Alman toplumuna ait hissedemedikleri ve Türk kültürünü Türkiye'de yaşıyormuşçasına devam ettirdiklerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“...biz buraya gelirken de geldikten sonra da hep geri dönmeyi düşündük, hâlâ daha geri dönmeyi istiyorum ama çocuklar, torunlar var, gidemiyoruz. Benim çocuklarım Almanların geleneklerine, kültürüne benden daha yakın, çünkü çocuklar burada büyüdüler, Almanların dilini dışını benden iyi biliyorlar. Gerçi biz de Almanların kültürlerinden bir şeyler öğrendik. Verilen randevuya vaktinde gitmek gibi ama yine de kendi kültürümüzü bırakmadık. Bayramlarımızı kutluyoruz, eve ayakkabılarla girmiyoruz. Misafirperveriz. Yedirmeyi içirmeyi severiz biz. Akrabaya, komşuluğa önem veriyoruz. Benim çocuklar da bizim kadar olmasa da bunlara değer veriyorlar ama özellikle torunlar daha çok kendi hayatlarını yaşamak istiyorlar...”

1.kuşağa benzer şekilde, 2. kuşak da aslında Türk kültürünü devam ettirmekte olduklarını, ancak Almanya’da büyüdüleri ve Almanya’da yaşadıkları için anne-babaları kadar Türk kültürüne büyük bir bağlılık içinde olmadıklarını, az da olsa Almanların da bazı geleneklerini farkına varmadan benimsediklerini belirtmişlerdir. Türk marketinde eniştesinin yanında kasiyer olarak çalışan 43 yaşındaki Sevim Hanım bu konuda şunları söylemiştir:

“Ben çok küçükken annem-babam Almanya’ya geldi, ben de 9 yaşındayken onlarla birlikte geldim. Geldiğim günden bugüne kadar hayatımızda çok şey değişti, çok fakirdik şimdi durumumuz çok iyi. Ama değişmeyen şey hep kültürümüze bağlı kaldık. Almanya da bizim bir ülkemiz oldu ama Türkiye farklı ve kültürümüz farklı. Bayramları kutluyoruz, Türkiye’nin maçlarını izliyoruz, Türk televizyonlarını izliyoruz. Büyüklerimize saygımızda, geleneklerimize bağlılığımızda bir şey değişmedi. Tabi annem-babam kadar değil, onlar sanki hâlâ Türkiye’de yaşıyormuşçasına Türk geleneklerine bağlılar ve haberleri bile Türk kanallarından izleyip, Türk gazetesi okuyorlar. Biz onlara göre biraz daha Alman toplumuna uyum sağladık. Kültürümüzle gurur duyuyorum ve devam ettiriyorum, ama Almanlardan da bazı şeyler öğrendik. Yere çöp atmıyoruz, randevuya vaktinde gidiyoruz. Birisine gitmeden önce telefon ediyoruz, ‘Müsait misiniz?’ diye. Annem-babam hala Türkiye’deki gibi çat kapı gidiyorlar birbirlerine ama 2. kuşak olarak bizde artık bu değişti. Ama Almanlara da bizim geleneklerimizden bazı şeyler öğrettik. Mesela buradaki Alman komşularıyla çok uzun zamandır tanışıyoruz ve aramız çok iyi. Onlara yıllardır pişirdiğim börekten verdim, evde ağırladım. Onlar da şimdi ben Türkiye’ye gidince evimin anahtarını alıyor ve çiçeklerimi suluyorlar, evime bakıyorlar. Yaptıkları elmalı kekten getiriyorlar. Onlar da bizden paylaşmayı, vermeyi öğrendiler. Ama tabi burada Türkiye’deki kadar komşuluk yok, o da herkes burada çok çalışıyor, vakit olmuyor ondan. ... Ama benim çocuklarım bana göre Türkiye’ye ve Türk geleneklerine daha az bağlı. Onlar Almanların yaşam tarzına, geleneklerine de uygun yaşamaya başladılar. Mesela kendi hayatı hakkında kararlarını kendisi veriyor, arkadaşlarıyla birlikte bizden ayrı tatile gidiyor. Biraz daha bencil yaşıyor. Tercih yapması ge-

rektiğinde ben üzülürüm diye çok düşünmüyor ve bana da bunu öğretmeye çalışıyor...”

69 yaşındaki 1. kuşak Necati Bey ise, torunlarının Türk kültüründen uzaklaşmasından üzüntü duyduğunu belirtmektedir:

“...çocuklarımızı dinimize, geleneklerimize göre yetiştirdik. Çok zor günler yaşadık, hanım da ben de hep işteydik, çocuklar evde yalnızdı. O zamanlar böyle kindergarden, kurs falan yoktu. Çocuklar evde yalnız kalıyorlardı ama yine de geleneklerimize, kültürümüze uygun saygılı çocuklar yetiştirdik. Yakınlarımların çocukları da hep öyle ama torunlar daha çok Alman kültürüne yakınlar. Ben gelince ayağa kalkmıyor, karşımda sigara içiyor. Oruç tutmuyor. Ama üzülsek de ne yapalım, o da burada doğdu, büyüdü. Türkiye'deki gelenekler ona ters geliyor...”

Görüşmecilerden alınan bilgilerden de görüleceği üzere yeni kuşaklarda Türk kültürünü devam ettirme düzeyi eski kuşaklardan daha düşük, Alman kültürünü devam ettirme ise eski kuşaklardan daha yüksektir.

Kültürleşme Üzerinde Etkili Olan Faktörler:

Kuşak değişkeni dışında da kültürleşme üzerinde etkili olan faktörler, Türk kültürünü devam ettirme ve Alman kültürünü benimseme için çoklu hiyerarşik regresyon tekniği ile incelenmiştir. Buna göre Türk kültürünü devam ettirme için yapılan çoklu hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları şu şekildedir (Tablo 5).

Tablo 5: Türk Kültürünü Devam Ettirme Düzeyi İçin Çoklu Hiyerarşik Regresyon Analizi

Step	Step 1	Step 2
Step 1		
Cinsiyet	.14*	.03
Yaş	.08	.11
Medeni Durum	-.02	.02
Eğitim	-.21**	.00
Gelir	.05	.01
Kuşak	-.28**	-.13*
Vatandaşlık	-.09	-.07
Step 2		
Alman Kültürünü Benimseme		-.14*
Türk kimliği		.42***
Alman kimliği		-.11*
Türklerle İletişim		.24***
Almanlarla İletişim		-.13*
R ²	17***	.58***
R ² change		.41***

Not: Cinsiyet değişkeni Erkek=0, Kadın=1 olarak ve vatandaşlık değişkeni ise, Alman Vatandaşlığı=0, Çifte vatandaşlık=0, Türk Vatandaşlığı=1 olarak yeniden kodlanmıştır.

*: $p < .05$, **: $p < .01$.

İlk aşamada cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, gelir, kuşak ve vatandaşlık birlikte ele alındığında, bunlar varyasyonun %17'sini anlamlı düzeyde açıklamaktadır. Burada cinsiyet, eğitim ve kuşak değişkenleri, Türk kültürünü devam ettirme ile ilişkilidir. Bir başka ifade ile cinsiyet Türk kültürünü devam ettirme ile anlamlı ve pozitif yönde ilişkilidir. Erkeklerden kadınlara doğru gidildikçe, Türk kültürünü devam ettirme düzeyi yükselmektedir. Eğitim ve kuşak değişkenleri ise Türk kültürünü devam ettirme ile anlamlı ve negatif yönde ilişkilidir. Eğitim düzeyi yükseldikçe ve 1. kuşaktan 3. kuşağa doğru gidildikçe Türk kültürünü devam ettirme düzeyi düşmektedir.

Analize ikinci aşamada sosyal entegrasyonun diğer öğeleri girildiğinde, varyasyonun %41'i anlamlı düzeyde açıklanmaktadır. Kuşak değişkeninin yine negatif yönde etkili olduğu ikinci aşamada, Türk kimliği ve Türklerle iletişim kurma Türk kültürünü devam ettirme ile pozitif yönde ve çok yüksek anlamlılık düzeyinde ilişkilidir. Ayrıca, sosyal entegrasyonun boyutlarından olan, Alman kimliği ve Almanlarla iletişim kurma Türk kültürünü devam ettirme ile negatif ve anlamlı yönde ilişkilidir.

Alman kültürünü benimseme için yapılan çoklu hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları ise şu şekildedir. Tablo 6'dan da görüldüğü üzere birinci aşamada, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, gelir, kuşak ve vatandaşlık birlikte ele alındığında, bunlar varyasyonun %11'ini anlamlı düzeyde açıklamaktadır. Eğitim, gelir ve kuşak ile Alman kültürünü benimseme anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilidir. Analize ikinci aşamada sosyal entegrasyonun diğer öğeleri girildiğinde, bunlar varyasyonun %29'unu anlamlı düzeyde açıklamaktadır.

Tablo 6: Alman Kültürünü Benimseme Düzeyi İçin Çoklu Hiyerarşik Regresyon Analizi

Step	Step 1	Step 2
Step 1		
Cinsiyet	-.04	-.01
Yaş	.19	.09
Medeni Durum	-.00	-.02
Eğitim	.24**	.07
Gelir	.15*	.10
Kuşak	.21**	.17*
Vatandaşlık	-.02	-.08
Step 2		
Türk Kültürünü Devam Ettirme		-.20*
Türk kimliği		-.04
Alman kimliği		.16**
Türklerle İletişim		-.00
Almanlarla İletişim		.38***
R ²	.11***	.40***
R ² change		.29***

Not: Cinsiyet değişkeni Erkek=0, Kadın=1 olarak ve vatandaşlık değişkeni ise, Alman Vatandaşlığı=0, Çifte vatandaşlık=0, Türk Vatandaşlığı=1 olarak yeniden kodlanmıştır.
*: $p < .05$, **: $p < .01$

Almanlarla iletişim kurma, Alman kimliği, kuşak ve Türk kültürünü devam ettirme ile Alman kültürünü benimseme anlamlı derecede ilişkilidir. Bir başka deyişle, Almanlarla iletişim, Alman kültürünü benimseme ve kuşak ile Alman kültürünü benimseme anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiliyken, Türk kültürünü devam ettirme ile Alman kültürünü benimseme anlamlı ve negatif yönde ilişkilidir. Görüldüğü üzere, kuşak ikinci modelde de anlamlı derecede etkilidir ancak, Almanlarla iletişim bundan daha güçlü bir etkiye sahiptir.

Yapılan görüşmelerde ise, katılımcılar Türk kültürünü devam ettirme ve Alman kültürünü benimseme üzerinde etkisi olan bir başka husus olan Alman hükümetinin uyguladığı entegrasyon politikasına dikkat çekmektedirler. Son dönemde Alman kültürüne ve toplumuna entegrasyonun artması için bazı bölgelerde Türkçe dersinin kaldırılması, ya da kredisiz olarak verilmesi, okul

ya da işyeri içinde Türkçe konuşulmasının yasaklanması gibi durumlar yaygınlaşmaktadır. Bu politikalar Türk göçmenler arasında çocukları ve gençleri Türkten ve Türk kültüründen koparmaya yönelik politikalar olarak algılanmaktadır.

2. kuşak fabrika işçisi Mustafa Bey 3. ve 4. kuşak Türk çocuklarının kendi kültürlerinden kopmalarını destekleyen politikaların sonuçlarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Burada okullarda Türkçe konuşmak yasaklanmaya başlandı. Zaten Türkçe dersi seçmeli dersti, puanı falan yoktu. Çocukların gözünde Türktenin bir değeri ve önemi kalmıyor. Bizler çocukları dilleri gelişsin Alman çocuklarından geri kalmasın diye kindergardenlara gönderiyoruz. Daha 4 yaşında Almanca öğreniyorlar ve çok güzel konuşuyorlar, ama bu arada Türkteneyi unuttuyorlar. Okulda da bu desteklenmiyor. Her şey tamamen Alman toplumuna özgü... Oysa çocukların kendi kültürlerini devam ettirmesi de bir zenginliktir. Bu çocukları Türk kültüründen kopardıklarında, aileden de uzaklaşmalar oluyor... En güzeli bu çocukların hem kendi kültürlerini hem Alman kültürünü birlikte taşımaları. Ben kızım, oğlumla evde hep Türkçe konuştum, geleneklerimize uygun saygılı yetiştirdim onları, ama bakıyorum çoğunluğun çocukları Türkteneyi bilmiyor ve evde ailesi ile de geçinemiyor. Okulda da benim çocuklar kadar başarılı değiller..”

3. kuşak Türk gençlerinin Türk kültüründen uzaklaşmakta olduğunu ve uygulanan entegrasyon politikalarının da bunu desteklediğini 3. kuşak 23 yaşındaki üniversite öğrencisi Eda şu sözlerle ifade etmiştir.

“... Burada 3. ve 4. kuşak gençler genellikle babasıyla çok zaman tartışıyorlar ve gençler ‘Ben burada doğdum, sizin gibi yaşayamam, burası Türkiye değil..’ diyorlar. Bir kısım Türk genci ne Türk, ne de Alman... iki kültür de yarım... Mesela ben Türkiye’ye gidiyorum orda yabancı hissediyorum, burada Almanların arasında da yabancı hissediyorum. Tam olarak iki kültürü de benimsemiyorum. İkisinden de biraz biraz, ama okuduğumuz yaşadığımız çevre hep Almanlarla dolu, onun için Almanların kuralları ve insan ilişkileri daha baskın hayatımızda. Okuldaki Türkçe derslerinin kredisi yok ve Türkçe öğretmenin sınıfta bir saygınlığı yok. Zaten onlar da kaldırılmaya başlandı. Türkçe konuşmak, Türk kültürüne ait olan büyüklere saygı ve onların sözünü dinlemek Almanya’da okulda dalga geçilen şeyler... Burada okuyan meslek sahibi olan 3. kuşağın durumu, okumayanlardan daha iyi. Çok olmasa da Türk kültürüne sahipler, ama bir de okumayanlar, okulu bırakanlar var. Onlar iki kültürden de uzaklar ve agresifler, sorunlular... Ne aileleri ile geçinebiliyorlar ne de okulda Almanlarla... bence Almanlar entegrasyon diye Türk kültürünün yerine, Alman kültürünü koymaya çalışırken, yani çocukların var olan Türk kültürü ile bağlarını öldürürken, onların aileleri ile de bağlarını

öldürebiliyorlar ve bu da agresif, toplum içinde sorunlu 3. ve 4. kuşak Türk gençlerin yetişmesine neden oluyor...”

Başarısız olduğu için temel okuldan sonra diploma almadan okuldan ayrılan ve bir Türk Dönercisinde garson olarak çalışan 3.kuşak Emre'ye göre ise Alman hükümetinin uyguladığı entegrasyon politikaları Türk gençlerini uyuma değil, daha dışlanmış hissi ile tepkisel davranmaya itmektedir:

“Okullarda Türkçe konuşulmasını yasakladılar. Tamam bazen biz bunu kötüye kullandık, öğretmene küfrettik, derste arkadaşlarımız arasında Türkçe konuştuk ama bu başka şekilde halledilebilirdi. Bu uygulama ile bizim dilimizin yasaklanmasını bize yönelik bir dışlama olarak düşündük. Zaten okulda arkadaşlarımız, ‘ailesi kampa göndermiyormuş’ diye, ya da ‘akşam dışarı çıkamıyormuş’ diye bizimle dalga geçiyorlardı. Konuşmamızla da dalga geçiyorlardı. Almanca konuşuyoruz çoğunlukla ama onda da Türkçe karışık. Hangi kelime aklımıza gelirse o. Türkçenin yasaklanması ile biz bunun daha da ileriye gittiğini düşündük ve yine konuşmaya devam ettik. Benim derslerim zaten çok iyi değildi, hem arkadaşlarla başka yerlere takılıyorduk, hem de ailemle çok tartışıyor ve anlaşıyordum. Ama bütün bunlara rağmen bizle gerçekten ilgilenilseydi okulu bırakmaz ve belki de şimdi burada çalışmazdım.”

Yapılan görüşmelerden, entegrasyon politikası kapsamında uygulanan ve bir süre önce kaldırılan çifte vatandaşlık hakkının da, hem Türk kültürünü devam ettirme hem de Alman kültürünü benimseme üzerinde etkili olduğu anlaşılmıştır. 1. kuşak emekli işçi Murat Bey 3. ve 4. kuşağın Türk kültüründen uzaklaşmasının üzerinde çifte vatandaşlık uygulamasının kaldırılmasının da etkili olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bizim iki hayatımız var. Biri Almanya’da diğeri Türkiye’de. Elimizde de iki pasaport var. Ben ve eşim Türkiye’ye giderken Türk pasaportumuzu, Almanya’ya gelirken de Alman pasaportumuzu kullanıyoruz. Türk pasaportum bana Türkiye’de mal edinme hakkını da veriyor. Bu hak sadece belli bir süreliğine değil her zaman geçerli; aldığım ev ya da arazi torunlarıma, bekli de onların da torunlarına kalacak. Ama benim torunlarıma artık çifte vatandaşlık hakkı tanınmıyor. Reşit olduktan sonra elindeki çifte vatandaşlık alınıyor ve bunlardan birisini seçmek zorunda bırakılıyor. Şimdi bu çocuklar Türkiye’ye yatırım yaptıklarında tıpkı Almanlar gibi sadece aldığı yeri 90 ya da 100 yıllığına almış olacak. Asla tam anlamı ile onun olmayacak. Bundan dolayı çocuklar Türkiye’ye yatırım yapmıyor ve oraya sadece tatil için gidiyorlar. Nasıl onlar bizim gibi Türkiye’ye ait hissetsinler ki? Yatırım Almanya’ya yapıyorlar, Almanlarla çalışıyor ve onların içinde yaşıyorlar ve Türk kültürünü gittikçe daha az önemsemeye başlıyorlar. Bunun için de onlara kızıyoruz ama çok üzülüyoruz. En azından çifte vatandaşlık hakkı ile elle-

rinde Türkiye'nin pasaportunu taşısaldı, Türkiye'de mal edinmeye de Türk kültürüne de şimdikinden daha yakın olurlardı.”

Kısaca, katılımcılarla yapılan görüşmelerde kuşak, Türk kimliğini benimseme ve Türklerle iletişim, Alman kimliğini benimseme ve Almanlarla iletişim değişkenlerinin yanı sıra ülkenin entegrasyon politikasının da Alman kültürünü benimseme ve Türk kültürünü devam ettirme üzerinde etkili olabileceği görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

Göç olgusu ve bununla bağlantılı olarak ele alınan entegrasyon konusu, sosyal bilimler alanında ve özellikle de sosyolojik çalışmalarda sık sık karşımıza çıkmaktadır. Kültürel bütünleşmelerin asimilasyona tercih edildiği günümüzde, ne yazık ki kimi zaman bütünleşmenin temel olduğu bu uygulamalardan uzaklaşmakta ve aksi yönde politikalar geliştirilmektedir. Buna en uygun örneklerden biri, belirgin bir şekilde entegrasyondan asimilasyona doğru bir değişim gösteren ilk uygulaması Hollanda'da başlayan ve Almanya'da da 2007 yılında kabul edilen göçmen politikasıdır. Çifte vatandaşlık hakkının kaldırılması ve aile birleşiminin gerçekleşmesinin zorunlu dil ve vatandaşlık sınavında başarılı olunmasına bağlanması göçmenler arasında entegrasyon politikasından tekrar asimilasyon politikasına doğru bir geçiş olarak algılanmakta ve çeşitli tepkilere neden olmaktadır. Hızlı bir şekilde göçmenler konusunda çok kültürlü politikadan adeta asimilasyon politikasına yeniden dönen Avrupa ülkelerinde, göçmenlerle ilgili politikalar konusunda, göçmenlerin de düşüncelerinin alınması, daha sonra geliştirilecek göçmen politikalarının göçmenler tarafından kabul edilmesi ve büyük tepkilerle karşılaşmaması açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonu kültürleşme açısından, kuşaklar arası farklılıklar da dikkate alınarak incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmada, Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin sırasıyla, *Türk kültürünü devam ettirme*, *Türk kimliğini benimseme* ve *Türklerle iletişim kurma* düzeylerinin çok yüksek olduğu, bunu daha düşük düzeyde *Alman kültürünü benimseme*, *Almanlarla iletişim kurma* ve *Alman kimliğini benimsemenin* izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın temel araştırma konusu olan kültürleşme kapsamında Türk göçmenler arasında kuşaklar arası bir farklılık olup/olmadığı incelendiğinde ise Esser'in (2000) teorisinden hareketle oluşturduğumuz, Türk kültürünü benimseme düzeyinin kuşaklar arttıkça düşeceği, Alman kültürünü benimseme düzeyinin ise kuşaklar arttıkça artacağı şeklindeki hipotezimizin bu örneklem için geçerli olduğu görülmektedir. Bir başka ifade ile hem Türk kültürünü devam ettirme hem de Alman kültürünü benimseme kuşaklar arasında an-

lamli düzeyde farklılaşmıştır. Türk kültürünü benimseme düzeyi 1. kuşaktan 3. kuşağa doğru gittikçe azalmaktadır, Alman kültürünü benimseme düzeyi ise 1. kuşaktan 2. kuşağa doğru gittikçe artmakta ve 3. kuşakta ise 2. kuşakla benzer seviyede kalmaktadır. Bu sonuçlara genel olarak baktığımızda, 3. kuşakta Türk kültürünü devam ettirme oranının düştüğü, Alman kültürünü benimseme oranının ise 2. kuşakla aynı seviyede kaldığıdır. Bu ise daha çok sosyal entegrasyon tiplerinden asimilasyona yakın özellikler taşımaktadır. Aslında bu sonuçlar, 1960'lı yıllarda Almanya'da birinci kuşak Türk işçiler konusunda araştırma yapan Abadan'ın (1964), birinci kuşak Türk işçilerin Türk kültürünü ve inançlarını devam ettirme yönünde davrandıkları şeklindeki araştırma sonuçlarının, örneklemimiz kapsamında olan ve hala Almanya'da yaşayan birinci kuşak Türk göçmenler için de geçerli olduğu şeklinde düşünülebilir.

Kuşak değişkeni dışında kültürleşme üzerinde etkili olabilecek diğer değişkenlerin de incelenmesi amacıyla yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda, Türk kültürünü devam ettirme ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı ve pozitif yönde, eğitim ve kuşak değişkenleri ile ise anlamlı ve negatif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Analize ikinci aşamada sosyal entegrasyonun diğer öğeleri girildiğinde, Türk kültürünü devam ettirme ile Türk kimliği ve Türklerle iletişim kurmanın pozitif yönde ve çok yüksek anlamlılık düzeyinde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Kvernmo ve Heyerdahl'ın (2004) etnik kültürün devam ettirilmesi ile etnik kimlik arasında pozitif ilişki olduğu yönündeki araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Türk kültürünü devam ettirme ile sosyal entegrasyonun boyutlarından olan Alman kimliği ve Almanlarla iletişim kurma negatif ve anlamlı yönde ilişkilidir.

Alman kültürünü benimseme için yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda ise Alman kültürünü benimseme ile eğitim, gelir ve kuşak değişkenleri arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Analize ikinci aşamada sosyal entegrasyonun diğer öğeleri girildiğinde, Alman kültürünü benimseme ile Almanlarla iletişim ve Alman kültürünü benimsemenin anlamlı ve pozitif yönlü ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alman kültürünü benimseme ile Türk kültürünü devam ettirme ise bu ikisi arasında pozitif yönde ilişki olduğunu gösteren Berry vd.nın (2006) araştırma sonuçlarının aksine, anlamlı ve negatif yönde ilişki göstermiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler doğrultusunda elde edilen araştırma sonuçları ise, Esser'den farklı olarak, Türk kültürünü benimseme düzeyinin kuşaklar arttıkça azalmasının sadece kendiliğinden gelişen bir süreç olmadığını, özellikle göç ve entegrasyon politikaları ile de yönlendirilebileceğini ortaya koymuştur. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden, Türk kültürünü devam ettirme ile Alman kültürünü benimseme arasında negatif ilişki olmasının

nedeninin çok kültürlü entegrasyon politikalarından uzaklaşılmasından kaynaklanabileceği öğrenilmiştir. Bir başka ifadeyle, Türkçenin okullardan kaldırılması ya da kredisiz olarak verilip eğitimdeki payının azaltılması, okullarda ya da işyerlerinde Türkçenin yasaklanması gibi politikaların, Türk kültürü ile Alman kültürünün birlikteliğinden ziyade birinin ön plana çıkmasını yönlendirdiği ve bu nedenle de özellikle 3. kuşaktan itibaren Türk kültürünü benimseme düzeyinde bir düşüş yaşanmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 3. ve 4. kuşak gençlerin bir kısmının kültür konusunda kendilerini ne tam olarak Türk kültürüne ne de Alman kültürüne yakın hissetmeleri ve bazı konularda onlardan farklı düşündükleri için hem Türk toplumuna hem de Alman toplumuna karşı tepkili davranmalarının sıkça karşılaşılan bir durum olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılar yine bunun nedeni olarak da uygulanan politikaları göstermişlerdir. Türkçe dersinin kaldırılması ya da kredisiz verilmesi, Türkçe konuşmanın yasaklanması, çifte vatandaşlık hakkının reşit olduktan sonra ellerinden alınması ve Türk pasaportundan yoksun kalmaları gibi değişkenlerin etkisiyle gençlerin bir kısmı Türk kültüründen uzaklaşmakta ve aileleri ile aralarında sorunlar yaşamaktadırlar. Türk göçmenlere göre aileleri ile anlaşamayan bu gençler Almanlarla da geçinememekte ve sorunlu Türk gençliği olarak tanımlanmaktadır.

Bu bağlamda araştırma sonuçlarından yola çıkılarak sosyal entegrasyonun sağlanması için çeşitli önerilerde bulunulabilir:

- Yapılacak entegrasyon politikalarında, etnik kültürün ihmal edilmesinin başlangıçta asimilasyona, daha sonra ise gençlerin her iki kültürden de uzaklaşacağı marjinalleşmeye doğru bir gidiş sergileyeceği ve sorunlu bir gençliğin ortaya çıkmasına yol açabileceği unutulmayarak, entegrasyon için her iki kültürün de birlikteliğini sağlayacak politikalar geliştirilmelidir.
- Her iki kültürün de birlikteliğini sağlayacak politikalar içerisinde Türk göçmenler tarafından uygulamaya yeniden geçirilmesi en çok beklenen politika çifte vatandaşlık hakkının yeniden tanınmasıdır. Bu konuda hem Alman hükümetinin hem de Türk hükümetinin yapması gerekenler vardır. Alman hükümetinin yapması gereken göçmenlerin bir kısmının kullanabildiği çifte vatandaşlık hakkını tüm göçmenlerin kullanabilecekleri duruma getirmeleridir. Yani yeniden göçmenlere belirli sınırlamalar olmadan 2000 yılı öncesindeki gibi çifte vatandaş olma hakkını tanımalıdır. Bu konuda Türkiye'nin yapması gereken şey ise çifte vatandaşlık hakkının kaldırılmasına rağmen halen bu hakkı kullanabilen Faslıların çifte vatandaşlık haklarını koruyabilmelerini sağlayan uygulamayı Türkiye'nin de Türk vatandaşları için uygulamasıdır. Bir başka ifadeyle, Türkiye eğer isteyen vatandaşlarını kolayca Türk vatandaşlığından çıkarmaz ise Alman hükümeti de Fas vatandaşlığından çıkarmayan Faslıların hem Fas hem de

Alman vatandaşı olmalarını kabul etmesi durumunu, Türkler için de kullanılmak zorunda kalacak ve böylece Türkler çifte vatandaşlık hakkına tekrar sahip olabileceklerdir. Özellikle üçüncü ve sonrasındaki Türk kuşakları için çifte vatandaş olma, Alman kültürünü benimsemenin yanı sıra Türk kültürünü de devam ettirme ve Türkiye'ye yatırım yapma ya da Türkiye'deki bağlarını korumaları açısından faydalı olacaktır. Bu da tek bir kültürün benimsenmesi ile kendi kültürlerinin kaybolmasını ifade eden asimilasyon durumundan çok her iki kültürü de devam ettirebilecekleri entegrasyon durumunun yaşanmasını daha olası kılacaktır. Ayrıca her iki kültürü de birlikte taşıyan ve entegre olmuş göçmen gençler, aileleri ve toplum ile de daha az sorun yaşayacaktır. Çünkü yapılan araştırmalarda Alman toplumunda sorun çıkaran ve problemliler olarak tanımlanan göçmen gençlerin, ya asimile olmuş ya da tamamıyla iki kültürü de reddetmiş kişiler oldukları görülmüştür. Etnik kültürünü devam ettiren ve yeni kültüre de uyum sağlayan gençler hem aileleri hem de toplum ile sorun yaşamamakta ve toplumsal düzen açısından olumlu örnekler oluşturmaktadırlar.

- İki kültür arasındaki önyargıları kırmamanın bir yolu olarak, okullarda öğretmenlerle Türk velilerin işbirliği ile Türk göçmenlerin çocuklarının okulda etnik kültürleri ile barışık olmalarını ve Alman arkadaşları ile daha uyumlu bir birlikteliğe sahip olmalarını sağlayacak Türk kültürünü tanıtıcı kültürel ve sosyal faaliyetler düzenlenmelidir.
- Okullarda Türkçe dersinin kredili olarak verilmesi ile yeni kuşak çocuklar Türkçeyi unutmayacak ve belki de aileleri ile aralarındaki sorunları da azaltacak Türk kültürü ile bağlarını koruyacaktır. Çünkü Türkçeyi bilmek ve Türkçe okuyup yazabilmek, Türkçe eserler okumak, Türk basınına takip edebilmek Türk kültürünün devamlılığı ve zenginliği açısından önem arz etmektedir.
- Yapılan mülakatlarda yurt dışındaki Türklerin Türk televizyon kanallarını özellikle uydu aracılığı ile izledikleri ve bu programlarda kendilerine ve kendi sorunlarına da yer veren programların hazırlanmasını istedikleri öğrenilmiştir. TRT'nin bazı kanallarına özellikle Avrupa'daki Türkler konulu programlar yapıldığı, ancak bunların fazla detaya girmeyen ve turistik gezi amaçlı yapılmış programlar gibi algılandığını ifade etmişlerdir. Oysa onlar gündelik yaşamlarını, duygularını, beklentilerini daha detaylı içeren yapımların olmasını istemektedirler. Hatta bu konuda dizi ve filmlerin de hazırlanması ile hem Türkiye'deki yakınlarının kendilerini daha iyi anlayabileceklerini hem de sürekli haberdar oldukları ve özlemle bağlı oldukları Türkiye'nin de onları izlemesi ile Türkiye'deki Türklerin de onlar için hissettikleri duygusal bağın güçleneceğini düşünmektedirler. Aslında bu günümüzde Türk göçmenlerin, küreselleşme ile dünyanın her yerinde et-

kisi inkar edilemez olan televizyonun kullanılmasının kültürel, sosyal ve duygusal bağların devamı için öneminin (daha önce de Erkal'ın (2007: 8) belirttiği üzere) farkında olduklarının da bir göstergesidir. Gerek TRT'de gerekse diğer kanallarda bu tarzda programlar hazırlanması duygusal bağın ve kültürel paylaşımın sağlanması için güzel bir yol sağlayabilecektir.

- Emekli sosyal pedagog Cengiz Yağlı'nın kurucusu olduğu *Bergedorf Türk Emekliler ve Yaşlılar Derneği*'nce Haus im Park'ta düzenlenen çay saatlerinde her ay farklı bir konuyu ele alan küçük kültür değişimi günleri yapılmaktadır. Bunlardan birinde çocukluklarındaki oyunlar ve yaşlı Almanlarla Türklerin oynadıkları oyunlar arasındaki benzerlikler konuşulmuş ve duyulan benzerlikler karşısında şaşkınlık yaşanmıştır (Richter 2005: 212). Bu örnekte görüldüğü gibi her yaş grubundaki Türk göçmen ve Almanların katılımı ile gerçekleştirilecek kültürel değişimi içeren aktiviteler düzenlenerek Türk göçmenlerle Almanlar arasında etkileşim artırılmasına katkı sağlanabilir.

Açıklamalar

- ¹ Yurda dönen Türk işçiler hakkında bk. Yasa (1979).
- ² Türkiye nüfusunun yaklaşık %8'i ülke dışında yaşamlarını sürdürmektedir. Dünyadaki göçmen Türklerin en kalabalık grubu ise Federal Almanya'da yaşamaktadır. Günümüzde 8.800.000 yabancı nüfus barındıran Almanya'da ki 2.690.000 Türk kökenli nüfus, Almanya'daki göçmenlerin %28'ini ve toplam nüfusun ise % 3'ünü oluşturmaktadır. Almanya'da yaşayan Türklerin yaklaşık %32'si Alman vatandaşlığı statüsüne sahiptir. Almanya'da nüfusları giderek artan ve yerleşik hale gelen Türkler, kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir altyapıyı kurmayı başarmışlardır (Şen 2005:2-3).
- ³ Esser'in teorisine göre sosyal entegrasyonu oluşturan diğer boyutlardan kimlik bu araştırmanın devamı olan bir diğer makalede ele alınmıştır.
- ⁴ Bu çalışmada Esser'in Placement kavramının türkçedeki karşılığının kavramı anlatmaya tam olarak yeterli olmaması nedeniyle, bu kavram ifade ettiği üç değişken bağlamında çalışmada sosyal-ekonomik-politik konum olarak kullanılmaktadır.
- ⁵ Burada Duisburg yerine Köln ve Berlin'in evren olarak seçilmesi düşünülmüş ancak yapılan literatür taraması sonrasında, Berlin ve Köln'deki Türklerin gettolaşmış alanlardaki yaşamlarının bir çok çalışmada ele alındığı ve Berlin'deki sosyal gerçekliğin Almanya'nın diğer şehirlerinden önemli ölçüde farklılaştığı görülmüştür. Bu nedenle yoğun Türk nüfusunun olduğu şehirlerden Berlin'e ve Köln'e göre daha az arastama alanı olan Duisburg evren olarak seçilmiştir.
- ⁶ Burada Türk bölgesi olarak ifade edilen yerleşim alanlarında sadece Türkler yaşamamaktadır. Bu yerleşim alanları özellikle göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı ve Türklerin de diğer bölgelere oranla daha yoğun olarak yaşadıkları yerlerdir.
- ⁷ Almanya'nın aldığı kararlarla Hollanda'daki uygulamaları takip etmesi ve yeni yasanın kabul edilmesi sürecinin araştırmanın yapıldığı dönemde yaşanması, Türk göçmenlerin yeni düzenlemeye ilişkin düşüncelerinin de alınması konusunda araştırmacıya veri toplamak açısından çok uygun bir ortam sağlamıştır. Anketin yanı sıra, yapılan görüşmelerle de yeni göçmen politikasına ilişkin Türk göçmenlerden konuya ilişkin derinlemesine bilgi toplanmıştır.
- ⁸ Katılımcıların 11'i yaşını, 8'i eğitim durumunu ve 9'u ise mesleki durumunu yanıtız bırakmıştır. Bu nedenle Tablo 1'de verilen yüzdeler, geçerli yüzdelerdir.
- ⁹ Sosyal entegrasyonun diğer boyutu olan sosyal-ekonomik-politik konuma ilişkin verilerin yüzdeleri Tablo 2.'de verildiği için, burada tekrar verilmemiştir.
- ¹⁰ Bu çalışmada kültürelleşme, Alman kültürünü benimseme ve Türk kültürünü devam ettirme şeklinde; kimlik boyutu, Türk kimliği ve Alman kimliği şeklinde; etkileşim boyutu, Türklerle iletişim ve Almanlarla iletişim şeklinde ve sosyal-ekonomik-politik konum boyutu ise, eğitim, meslek, gelir ve vatandaşlık şeklinde operasyonelleştirilmiştir.

Kaynaklar

- Abadan, Nermin. (1964). *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*. Ankara: DPT.
- Andriessen, Iris ve Karen Phalet (2002). "Acculturation and School Success: A Study Among Minority Youth in the Netherlands". *Intercultural Education* 13: 21-37.
- Arends-Toth, Judit ve Fons J.R. Van de Vijver (2003). "Multiculturalism and Acculturation: Views of Dutch and Turkish-Dutch". *European Journal of Social Psychology* 33: 249-266.
- Berry, John W. (1992). "Acculturation and Adaptation in a New Society". *International Migration* 30: 69-86.
- (1997). "Immigration, Acculturation and Adaptation". *Applied Psychology: An International Review* 46: 5-68.
- Berry, John W., ve David L. Sam (1997). "Acculturation and Adaptation". In J.W. Berry, M. H. Segall ve C. Kağıtçıbaşı (Eds.). *Handbook of Cross-Cultural Psychology: Social Behavior and Applications*. Boston: Allyn ve Bacon. 291-326.
- Berry, John W. Jean S. Phinney, David L. Sam, Paul Vedder (2006). "Immigrant Youth: Acculturation Identity and Adaptation". *Applied Psychology: An International Review* 55: 303-332.
- Bilgin, Nuri. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.
- Bongard, Stephan (2007). "Akkulturation und gesundheitliche Beschwerden bei drei Migrantenstichproben in Deutschland". Eschenbeck, H., Heim-Dreger, U. & Kohlmann, C.W. (Hrsg.), *Beiträge zur Gesundheits-psychologie*. Schwäbisch Gmünd: Gmünder Hochschulreihe Band 29. 53.
- Brettell, Caroline B. and James Hollifield (2000). *Migration Theory, Talking across Disciplines*. New York: Routledge.
- Colic-Peisker, Val ve Iain Walker. ve I. Walker, (2003). "Human Capital, Acculturation and Social Identity: Bosnian Refugees in Australia". *Journal of Community & Applied Social Psychology* 13: 337-360.
- Doosje, Bertjan, Naomi Ellemers & Spears Russell (1995). "Perceived Intragroup Variability as a Function of Group Status and Identification". *Journal of Experimental Social Psychology* 31: 410- 436.
- Durkheim, Emile. (1986). *İntihar-Toplum Bilimsel İnceleme*. Çev. Özer Ozankaya, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erkal, Mustafa (2007). *Avrupa'daki Türk Çocuklarının İnsan Hakları Sorunları*. Ankara: Açık Oturumlar Dizisi 1.

- Esser, Husserl (2000). "Integration and Ethnic Stratification". Hartmut Esser et al. (Eds.), *Towards Emerging Ethnic Classes in Europe? Volume 1 Workshop Proceedings, Project Conclusions, Integration and Ethnic Stratification, Ethnic Economy and Social Exclusion*. Weinheim: Freudenberg Stiftung GmbH. 49-84.
- Gitmez, Ali (1983). *Yurt dışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler: Beklentiler Gerçekleşenler*. İstanbul: Alan Yay.
- Glaser Barney G. and Anselm Strauss (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine.
- Geleçki, Cahit ve Ali Köse, (2009). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler*. Ankara: Phoenix Yay.
- Habermas, Jürgen. (1984). *The Theory of Communicative Action*. Volume I-II. Cambridge: Policy Press.
- Kartari, Asker (2006). *Farklılıklarla Yaşamak Kültürlerarası İletişim*. Ankara: Ürün Yay.
- Krane, Ronald E. (1979). *International Labor Migration in Europe*. London: Praeger Publishers.
- Kvermmo, Siv and Sonja Heyerdahl (2004). "Ethnic Identity and Acculturation Attitudes Among Indigenous Norwegian Sami and Ethnocultural Kven Adolescents". *Journal of Adolescent Research* 19 (5): 512-532.
- Lockwood, David (1964). "Social Integration and System Integration". George K. Zollschan and Walter Hirsch (Eds.). *Explorations in Social Change*. London. 244-257.
- Martin, Philip L. (1991). *The Unfinished Story: Turkish Labour Migration to Western Europe with Special Reference to the Federal Republic of Germany*. Geneva. International Labour Organization.
- Meyers, Eytan (2004). *International Immigrant Policy: A Theoretical and Comparative Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nesdale, Drew and Anita S. Mak (2000). "Immigrant Acculturation Attitudes and Host Country Identification". *Journal of Community & Applied Social Psychology* 10: 483-495.
- Özdemir, Çağatay (2005). "Avrupa'daki Türkiye: Avrupa'da Türk Nüfusu ve Geleceği". *Avrupa Birliği: Çağdaş Uygarlığın Yolu mu, Ulusal Egemenliğin Sonu mu?*, Der. Mustafa Yılmaz, Yonca Anzerlioğlu, Yasemin Doğaner. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay. 147-161.
- Parsons, Talcott (1951). *The Social System*. New York: Free Press.

- Richter, Michael (2005). *Geldiler ve Kaldılar... Almanya Türklerinin Yasam Öyküleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Snel, Erik, Godfried Engbersen and Arjen Leerkes (2006). "Transnational Involment and Social Integration". *Global Networks* 6 (3): 285-308.
- Squire, Vicki (2005). "Integration with Diversity in Modern Britain: New Labour On Nationality, Immigration And Asylum". *Journal of Political Ideologies* 10: 51-74.
- Şahin, Birsen (2009). "İşçilikten İşverenliğe Zorlu/Zorunlu Yolculuk: Almanya'daki Döner ve Market İşletmecisi Türk Göçmenler". *Yurtdışındaki Türkler: 50. Yılında Göç ve Uyum* Ed: Murat Erdoğan. Ankara: Orion Yay. 589-596.
- (2010a). *Almanya'daki Türkler: Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci*. Ankara: Phoenix Yay.
- (2010b). The Role of Parent's Social Capital in Persistence of Turkish Immigrants in Secondary School. (In) *European Turks "Education and Integration*. Ed: İsmail Aydoğan ve Faruk Yaylacı. Konya: Erciyes University Press.
- Şen, Faruk (2005). *Almanya'daki Türkler - Entegrasyon veya Gettolaşma*. www.konrad.org tr/Medya %20Mercek/13faruk.pdf. (01.04.2009).
- Quarasse, O.Ait ve Fons J.R Van de Vijver (2004). "Structure and Function of the Perceived Acculturation Context of Young Moroccans in The Netherlands". *International Journal of Psychology* 39: 190-204.
- Taşdelen, Musa (2000). *Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği (Kimlik ve Uyum Sorunları)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yay.
- Toksöz, Gülay (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Tuna, Orhan ve Nusret Ekin (1966). *Türkiye'den F. Almanya'ya İşgücü Akımı ve Meseleleri I. Rapor*. Ankara: Sermet Matbaası.
- Unat, Nermin A. (1975). "Akdeniz Ülkelerinden Yurt Dışına İşgöçü". Ed. Unat, N. vd. *Göç ve Gelişme: Uluslararası İşçi Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir Çalışma*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayi.
- Van de Vijver, Fons J.R., Michelle Helms-Lorenz ve Max Feltzer (1999). "Acculturation and Cognitive Performance of Migrant Children in the Netherlands". *International Journal of Psychology* 34: 149-162.
- Van Dick, Rolf (2004). "Role of Perceived Importance in Intergroup Contact". *Journal of Personality and Social Psychology* 87: 211-227.

- Verkuyten, Maykel (2001). "Self-Esteem and The Evaluation of Ethnic Identity Among Turkish and Dutch Adolescents in the Netherlands". *Journal of Social Psychology* 30: 285-297.
- Verkuyten, Maykel ve Ali Yıldız (2007). "National (dis)identification and Ethnic and Religious Identity: A Study Among Turkish- Dutch Muslims". *Personality and Social Psychological Bulletin* 33: 1448-1462.
- Yasa, İbrahim (1979). *Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişme*. Ankara: TODAI.
- Zagefka, Hanna ve Rupert Brown (2002). "The Relationship Between Acculturation Strategies, Relative Fit and Intergroup Relations: Immigrant-Majority Relations in Germany". *European Journal of Social Psychology* 32: 171-188.
- Zick, Andreas, Ulrich Wagner, Rolf Van Dick, Thomas Petzel (2001). "Acculturation and Prejudice in Germany; Majority and Minority Perspectives". *Journal of Social Issues* 57: 541-557.
- Weber, Max (1970). *From Max Weber: Essays in Sociology*. Çev. Gerth Hans. London: Routledge ve Paul.

Intergenerational Comparison of the Social Integration of Turkish Immigrants in Germany: Acculturation

Birsen Şahin**

Abstract: The social integration of Turkish immigrants, the largest immigrant group in Germany, is one of the important issues in sociology and politics lately. Acculturation is one of the most important dimensions of social integration. In this study we investigated the social integration of Turkish immigrants in Germany, and the aim of the study was to investigate intergenerational differences in the level of accepting German culture and maintaining Turkish culture, and the factors that affected these differences. The results of the study indicated that there is a significant intergenerational difference in the level of accepting German culture and maintaining Turkish culture. The results of the hierarchical regression analysis, which included demographic variables and the dimensions of social integration like identity, interaction and placement, showed that there was a significant and negative relation between generations and the maintenance of ethnic culture and that there was a significant and positive relation between generations and accepting German culture. Furthermore, interviews showed that the politics of migration and integration in Germany affected acculturation in addition to generation difference.

Key Words: Social integration, system integration, assimilation, migration, acculturation.

---

* This study makes use of data obtained within the framework of a post-doctoral project supported by TÜBİTAK and conducted in Germany between 26 February 2007 and 26 February 2008

** Assist. Prof. Dr., Hacettepe University, Faculty of Letters, Department of Sociology / ANKARA
birsahin@hacettepe.edu.tr

Сравнение социальной интеграции поколений турецких мигрантов Германии: аккультурация*

Бирсен Шахин**

Аннотация: Социальная интеграция турков, составляющих наиболее многочисленную диаспору в Германии, в последнее время стала одной из важных политических и социологических вопросов. Аккультурация же является одной из наиболее важных аспектов социальной интеграции в новое общество. В данном исследовании рассмотрена социальная интеграция турецких иммигрантов, проживающих в Германии; основной целью работы является изучение различий между поколениями касательно уровня принятия немецкой культуры и поддержания турецкой культуры и факторов, влияющих на эти различия. Результаты исследования показали, что существует значительная разница между поколениями в вопросе принятия немецкой культуры и поддержания национальной турецкой культуры. Результаты анализа иерархической регрессии, состоящей из национального самосознания, которое включает в себя демографические переменные и социальную интеграцию, взаимодействия и социально-экономических и политических переменных, показали, что между поколениями наблюдается негативное различие в вопросе поддержания национальной культуры и позитивное различие в вопросе принятия немецкой культуры. Кроме того, интервью с представителями показали, что политика миграции и социальной интеграции Германии значительно повлияла на процесс аккультурации.

Ключевые слова: социальная интеграция, системная интеграция, ассимиляция, миграция, аккультурация.

---

* В данной работе использованы данные, полученные в рамках пост-докторского исследовательского проекта, проведенного с 26 февраля 2007 года по 26 февраля 2008 года при поддержке ТУБИТАК.

** Университет Хажеттепе, кафедра литературы, кафедра социологии, Бейтепе/ Анкара
birsahin@hacettepe.edu.tr